

Шевчук-Бєла Я. В., ОНЮА

ОСОБЛИВОСТІ КЕРУВАННЯ ПІВДЕННИМИ КОЛОЇЯМИ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ В ХІХ СТОЛІТТІ

Стаття посвячена особенностям управления иностранными колонистами Южного края Российской империи, учреждению главного управления всеми водворенными колонистами в виде Попечительного Комитета во главе с Главным попечителем колонистов Южного края России, а также о церковном управлении колониями.

In this article was told about direction of foreign colonists in south land of Russia empire, the committee of foreign colonists and Church management.

1818 рік став поворотним для системи колоніального керування на Півдні Росії. Проіснувавши 18 років Новоросійська Контора іноземних поселенців вже не задовольняла вимогам. Збільшення колоністів і колоній у трьох губерніях і Бессарабській області, віддаленість багатьох з них від центра управління в м. Катеринославі об'єктивно сприяли появі філій Контори – Бессарабської Контори й канцелярії Одеського впровадження, а до 1818р. привели до реорганізації й удосконалювання системи керування.

Особливістю керування колоніями в цьому регіоні стало введення, поряд з посадою Головного судді Контори опікунства (1800р.), посади Головнокеруючого колоніями Новоросійського краю (1804 р.), що була сполучена з посадою Херсонського військового губернатора й керуючого цивільною частиною в Херсонській, Катеринославської і Тавричеської губерніях в особі Э. О. Ришел'є (1805р.), але після від'їзду герцога в 1814р. втратила своє самостійне значення.

Через обставини, що склалися назріла необхідність підпорядкування поселенців одному начальству. У результаті діяльності особливого комітету для розгляду справи про закордонних переселенців (1817р.) було запропоновано заснувати на Півдні Росії головне керування всіма оселеними до цього часу колоністами у вигляді Піклувального Комітету й увести посаду Головного піклувальника колоністів Південного краю Росії [1].

Тим самим, керування колоніями зосереджувалося в одних руках – голови нового піклувального органу, яким вже 10 січня 1818р. був призначений генерал-лейтенант И. Н. Инзов [2], що пішов у відставку із цієї посади в 1844 р. Херсонський військовий губернатор більше не був Головнокеруючим колоніями краю й 8 травня 1818р.

граф Ланжерон наказав передати в розпорядження І. Н. Инзова всі колоністські справи, що вироблялися в його канцелярії.

Указ про організацію Піклувального Комітету колоністів Південного краю Росії в м. Херсоні вийшов 22 березня 1818р. Тоді ж було височайше затверджене Положення «Про головне керування колоністів Південного краю Росії» [3], на підставі яких Контора опікунства новоросійських іноземних поселенців перейменовувалася в Катеринославську Контору іноземних поселенців, замість канцелярії Одеського запровадження засновувалася Одеська Контора іноземних поселенців, а в Бессарабії залишалася Бессарабська Контора іноземних поселенців.

Штат Піклувального Комітету виглядав у такий спосіб: Головний піклувальник і голова Комітету, Члени Комітету, Правитель канцелярії, Секретар, Помічник секретаря, Журналіст, Бухгалтер, Помічник бухгалтера, Перекладачі, Скарбник, Чиновники для прийняття колоністів і відводу земель, Землемір, Помічник землеміра, Переписувачі. на суму змісту в 4000 руб.

Ще однією особливістю з'явилося незмінне перебування С. Х. Конгениуса на посаді головного судді протягом 18 років. На такому ж пості в Саратовській Конторі іноземних поселенців з 1797 по 1814 рік змінилося 4 чоловіка. Після реорганізації він прийняв на себе обов'язок сприяти І. Н. Инзову в справах колонізації й 5 січня 1819р. був визначений екстраординарним членом Комітету.

Підготовча робота й формування Піклувального Комітету йшли протягом півтора років. У цей період І. Н. Инзов запропонував перевести Комітет з м. Херсона в м. Катеринослав, обґрунтовуючи це більшою зручністю. 5 січня 1819р. вийшов указ про переміщення Комітету, відкриття якого відбулося тільки 9 жовтня 1819р. у Катеринославі.

Штат контор опікунства виглядав у такий спосіб: Старший член, Молодший член, Секретар, Помічник секретаря, Бухгалтер, Перекладач, Скарбник, Лікар для колоністів, Ветеринарний лікар.

В 1817р. Одеська Контора з м. Одеси перемістилася в к. Катаржина, де залишалася до 1828р., хоча наміри перевести її знову в Одесу були й раніше: після спроби її пограбування (1826р.) і у зв'язку з незадовільним станом житла чиновників Контори в к. Катаржина (1827р.).

Переміщення Піклувального Комітету з Катеринослава було викликано покладанням на І. Н. Инзова виконання посади пов-

новажного намісника Бессарабської області. Оскільки на ньому залишалися обов'язки керування колоніями, він визнав за необхідне перевести Комітет у м. Кишинів. Комітет Міністрів, затвердивши пропозицію Н. Н. Инзова, направив його на твердження імператорові, що відбувся 20 листопада 1820р. Указ «Про перевід Піклувального Комітету колоністів південного краю Росії з Катеринослава в Кишинів» вийшов 14 січня 1821р. Комітет був закритий 14 квітня 1821 р. Перемістившись на місце призначення в Кишинів, він відкрив «присутствие и действие своё возымел» 30 липня 1821р., де залишався до 1834р., після чого був переведений в Одесу.

У тім же, 1821 року, на підставі приписання Піклувального Комітету від 14 листопада 1821р. Бессарабська Контора, що розташовувалася в к. Тарутине, була переміщена в містечко Каушани, де «открыла своё присутствие» 28 листопада 1821р.

Для керування колоністами на Кавказі, що переселилися туди в 1817р., 29 травня 1819р. була організована тимчасова Контора керування іноземними колоністами в Грузії, скасована в 1833р.

Одночасно з реорганізацією керування колоніями здійснювалося запровадження прибулих в 1817р. вюртембергських переселенців. 7 липня 1819 р. Головний піклувальник доповів міністрові внутрішніх справ про пристрій 5 нових католицьких колоній у Березанському окрузі (Поганнесталь, Фридрихсталь, Ватерлоо, Катериненталь, Штутгарт) і однієї – із сепаратистів окремо від всіх колоній, на колишній дачі поміщика Цебрикова (к. Гофнунгсталь).

Це було останнє масове переселення в Новоросійський край іноземних колоністів, оскільки Положення Комітету Міністрів від 5 серпня 1819. «Про припинення подальшого переселення в Росію іноземних вихідців» наклало заборону на колонізацію. Ще одним підтвердженням тому став указ 25 жовтня 1819 р. «Про заборону давати паспорта переселенцям в Росію».

Проте, із припиненням прийому колоністів обов'язків у піклувальних органів не зменшилося. В 1819 р. У відомстві Бессарабської Контори налічувалося 30030 душ колоністів, тоді в Одеській та Катеринославській – 32466 душ.

Саме в 1819 р. був визначений статус переселенців через Дунай, що прийшли в Росію після 1812 р. і що продовжували переселятися, в 1816 р. з метою вирішення питань правового положення переселенців і їхнього остаточного пристрою в Буджакі уряд вирішив створити особливу Комісію для вивчення положення на місцях.

В 1818 р. під час особистого огляду Олександром І південних колоній депутати від всіх задунайських переселенців виклали імператорові вимоги, посилаючись на обіцянку М. Кутузова. У зв'язку із цим І. Н. Инзову було доручено приступитися до розгляду питань, пов'язаних із пристроєм переселенців у Бессарабії, урівнювання їх у правах з раніше оселеними в Новоросійському краї болгарами, зібрати докладні відомості про задунайських переселенців і представити свою думку про їхнє запровадження. Для цих цілей за вказівкою імператора І. Н. Инзову повинні були доставити точні відомості про переселенців. Для цього Д. Ватикиоти за допомогою міських і земських поліцейських чиновників і залучення болгарських старшин провів перепис всіх переселенців у Бессарабії, що була завершена в листопаді 1818р.

Мова йшла про надання землі не у власність, а лише про відвід казенної землі в користування. Добре розуміючи вимоги болгар, І. Н. Инзов також скористався матеріалами Комісії, що працювала з 1818 р. під керівництвом полковника С. І. Корниловича для розмежування казенних у Буджакі. Задовго до закінчення її роботи він представив її матеріали в березні 1819 р. у своєму клопотанні про устрій задунайських поселенців у Буджакі з докладним описом положення переселенців і пропозиціями поліпшення їхнього устрою. У їхньому числі були: «Положення про задунайських переселенців нових і старих, на яких поміщики Бессарабської області простирають права свої», «Загальна постанова задунайським переселенцям», список задунайських переселенців і штат контори для них.

На підставі цих відомостей був прийнятий указ «Про поселення в Бессарабській області болгар і інших задунайських переселенців з додаванням відомості округам, призначуваних для поселення їх» (29 грудня 1819 р.) і особливий акт міністра внутрішніх справ від 12 березня 1820 р. [4]. По указу задунайським переселенцям дарувалися усі права й переваги, подаровані іноземцям. Відтепер вони йменувалися колоністами.

Казенна земля, займана переселенцями, розділялася на 4 округи: Прутський, Кагульський, Ізмайльський, Буджакський. Головне селище Тютюн за бажанням переселенців було перейменовано в Болград.

В указі ясно говорилося також про необхідність доведення до кінця робіт з відмежування земель. Для цього матеріали, зібрані Комісією С. Корниловича, у березні 1820 р. були передані Инзову. Незабаром їх використали для остаточного розмежування території для задунайських переселенців, на округи відповідно до указу.

Стали також відмежувати землі для кожного населеного пункту. Для проведення цієї роботи була сформована спеціальна комісія з відводу частини Буджака під поселення задунайських переселенців (травень 1821р.). Її очолив С. Малевинський. Діяльність комісії повинна була покласти кінець невизначеності в землевпорядженні для всіх переселенців. Під час її роботи відбувся відвід земель для кожного села, було заселено 8 нових сіл, у тому числі, Болград. Комісія закінчила роботу в 1822 р.

До січня 1823 р. Болгарське впровадження в Буджакі було розділено на 5 округів. З Буджакського округу утворені Верхне-Буджакський і Нижне-Буджакський. Відбувся й частковий перерозподіл сіл усередині округів і між ними. Деякі села скасовані [5].

З 1822 по 1828 рік у Буджакі працювала нова комісія. Результатом її діяльності стала велика праця, опублікована в 1899 році в Акермані. Засновано нових більше 50 поселень.

Задунайські переселенці були підлеглі Бессарабській Конторі відповідно до загальних правил колоніального керування. Однак, для усунення складностей і незручностей, пов'язаних із з'єднаним керуванням болгарами й німцями в Бессарабії, у Контору додатково був назначений один чиновник, в обов'язок якого входив нагляд і піклування за задунайськими переселенцями.

Таким чином, був заснований окремий підрозділ Бессарабської Контори – Керування задунайських переселенців, помічник старшого члена Контори став піклувальником задунайських переселенців, у допомогу якому назначили секретаря.

Першим піклувальником задунайських переселенців став штаб-рот-міністр Д. П. Ватикиоти. Його перемінив майор С. Малевинский (1820-1826), потім посаду зайняв П. К. Мердер (1826-?).

Соціально-правове положення задунайських переселенців, поповнене законодавчими актами 1819 р. і 1820 р., зберігалося без змін до 1832 р., коли в Південну Бессарабію прибули нові переселенці з Болгарії.

З реорганізацією колоніального управління на Півдні Росії виникла необхідність у нових правилах для поселення колоністів. 5 квітня 1818 р. Міністерство внутрішніх справ повідомило Инзову основні правила для складання на їхній основі загальних докладних, котрими Піклувальний Комітет повинен був керуватися при прийнятті й поселенні колоністів.

Незважаючи на те, що в 1819 р. ввели заборону на переселення в Росію іноземців, 9 квітня 1820 р. датоване розпорядження керуючого Міністерством на ім'я Головного піклувальника «Про складання правил про прийняття й запровадження колоністів». У поданні від 28 травня 1820 р. И. Н. Инзов сповіщав, що проект правил готовий, але з боку цивільного відомства існує якась перешкода відносно земель.

Лише до кінця 1821 р. ця робота була завершена й у Петербург із проектом правил прийняття колоністів у майбутньому для вручення їх В. П. Кочубеєві був відправлений старший член Катеринославської Контори А. М. Фадєєв. Подальша доля проекту залишається нез'ясованою. Очевидно одне: він не був перетворений у життя, незважаючи на те, що прийом і поселення колоністів все-таки відбувалося.

У такий же спосіб обстоювала справа з Інструкцією для внутрішнього розпорядку й керування новоросійськими колоніями, виданої в законодавчому порядку для регулювання суспільного лада колоністів (1801, 1803 р.) і, що діяла до останньої реформи колоніального керування (1871 р.).

Вдалося встановити лише те, що в 1824-1825 р., по особливому дорученню И. Н. Инзова, А. М. Фадєєв займався складанням інструкцій для контор іноземних поселенців у Південному краї Росії «для сільського в колоніях керування».

Ставши на посаду Головного піклувальника, вже 3 травня 1818 р. И. Н. Инзов підготував на ім'я імператора записку про міри, що вимагаються, для приведення колоній у кращий стан, у якій указав на необхідність перевірки земель, що перебувають під всіма новоросійськими колоніями. Инзов писав, що багато колоній не мають належного їм за правилами по числу родин необхідної кількості землі; селяни користуються нею тільки по первинних відводах з казенних або куплених у приватних власників ділянок, у деяких її недостатньо

Для виправлення сформованого положення И. Н. Инзов пропонував відрядити 6 землемірів, які, провівши перевірку землі, у випадку її недоліку поповнили б її із сусідньої зайвої землі, а у випадку надлишку – відокремили б її для нових переселенців.

На підставі цієї пропозиції 9 липня 1818 р. був прийнят указ «Про відрядження землемірів для формального розмежування колоністських земель у Новоросійському краї», що пропонував Катеринославській, Саратовській і Симбірській межовим конторам

відрядити землемірів «із приналежними їм партіями й інструментами» до Головного піклувальника. Перевірка почалася в 1819 р. і проходила до 1821 р. межових книг і планів колоній, частина з яких зберігається в Державному архіві Херсонської області.

В 20-і рр. відбулася зміна границь Тираспольського й Херсонського повітів, з яких по указу 19 жовтня 1825 р. трохи пізніше був утворений Одеський повіт. Роботи з розмежування Тираспольського повіту проводилися в 1826 р.

Утворення Одеського повіту було остаточно затверджене указом 27 березня 1827р. У нього ввійшли колонії Либентальського, Кучурганського, Березанського й Буяликського округів і окрема к. Цетин.

Центральним органом церковного управління над іноземними християнськими сповіданнями була Юстиц-колегія ливонських, естляндських і фінляндських справ заснована 23 лютого 1734 р., якій було доручено верховне управління над духовними справами протестантської й римсько-католицької церкви. До 1810 р. Юстицколегія підкорялася Урядовому Сенату. По указу 25 липня 1810 р. її функції перейшли Головному управлінню духовних справ іноземних сповідань, що при організації 24 жовтня 1817 р. нового Міністерства духовних справ народної освіти перейшло в його ведення.

В 1798 р. Могилевський архієпископ Богуш-Сестренцевич (1784-1826 р.) був визнаний митрополитом католицької церкви у Російській імперії й Великому князівстві Фінляндському, а в Петербурзі над єпархіями заснований римсько-католицький департамент Юстицколегії, що перейменованій у Римсько-католицьку духовну колегію 13 листопада 1801р.

Для керування католицькими церквами в колоніях Півдня Росії та в Одесі був створений визитаторіат. Першим визитатором католицької церкви став абат К. Ніколь (1811-1820 р.). В 1820 р. на місце вигнаного єзуїта призначений пастер Ігнатій Линдль. Йому була обіцяна ділянка землі в 300 дес. біля Овидіополя для будівлі семінарії, що повинна була готувати священників для католицької церкви Півдня Росії й Поволжя, і 150 тис. дес. біля Очакова для переселення через границю своїх послідовників. Але Линдля вигнали з Росії.

Численні скарги на Юстиц-колегію й незадовільність церковних законів спонукали Олександра I вилучити церковні справи з колегії, що складалася тільки зі світських чиновників.

По указу 20 липня 1819 р. у євангелічно-лютеранській церкві Росії був введений сан єпископа, якому підкорялися всі протестантські громади Росії й духовництво. Єпископ призначався монархом. Їм став З. Цигнеус (1820-1830 р.). Разом з тим, у Петербурзі належало заснувати Євангелічно-лютеранську генеральну консисторію (Державна євангелічна генеральна консисторія), якій мали бути передані всі функції Юстиц-колегії. Її президентом був призначений граф Ливен, якому доручили скласти проект і штат Консисторії.

Особливе консисторіальне засідання, що веде духовні справи при Юстиц-колегії, повинно було продовжувати свою роботу під головуванням Ливена до утворення Консисторії. Однак, це засідання було відділено від Юстиц-колегії 20 липня 1819 р., а зовсім самостійним стало 22 квітня 1828 р.

Закон про євангелічно-лютеранську церкву був прийнятий тільки 28 грудня 1832 р. Юстиц-колегія скасована, котру замінила Генеральна консисторія. Керування церковними справами іноземних сповідань перейшло з Міністерства народної освіти у ведення Міністерства внутрішніх справ, при якому заснований особливий Департамент духовних справ іноземних сповідань. В 1813 р. в Одесі була утворена євангелічно-лютеранська суперінтендатура, що проіснувала до 30 листопада 1833р. Суперінтендантом став К. Беттигер (1818-1828 р.) [6].

Література:

1. Российский государственный исторический архив. – Ф. 383. – Оп. 29. – Д. 436.
2. Государственный архив Одесской области. – Ф. 6. – Оп. 1. – Д. 3394. – Лл. 74об – 75.
3. Полное собрание законов Российской империи. Собрание первое. – Т. 35. – № 27312. – С. 154-158.
4. Скальковский А. Болгарские колонии в Бессарабии и Новороссийском крае. – Одесса, 1848.
5. Мещеряк И. И. Социально-экономическое развитие болгарских и гагаузских сел в Южной Бессарабии (1808-1856 гг.). – Кишинев, 1971. – С. 18.
6. Государственный архив Одесской области. Ин-т Германских и восточноевропейских исследований. Попечительный Комитет об иностранных поселенцах Южного края России. 1799-1876. – Одесса, 1999. – Т 2. – С. 9-17.